

Konrad Burdziak, Paulina Banaszak*

Przestępstwo handlu ludźmi w świetle wyników badań aktowych

1. WSTĘP

Artykuł niniejszy stanowi zmodyfikowaną wersję raportu przygotowanego przez pracowników Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie w ramach projektu badawczego „Przestępstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu «handel ludźmi», sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców”, zleconego przez Departament Legislacyjny Ministerstwa Sprawiedliwości.

Celem przeprowadzonego badania było rozwiązanie trzech problemów badawczych. Pierwszym z nich było zagadnienie wykładni wyrażenia „handel ludźmi”, a więc wyrażenia, które zdefiniowane zostało w art. 115 § 22 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹ (dalej k.k.), i któremu nadano rangę znamienia opisującego typ czynności zabronionej pod groźbą kary w art. 189a § 1 k.k. Drugim problemem badawczym była obserwacja sposobu przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania informacji potwierdzającej fakt popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Wreszcie trzecim problemem była prezentacja charakterystyki ofiar i sprawców przestępstwa handlu ludźmi.

Z uwagi na tak, a nie inaczej, zakreślony przedmiot badań, przygotowany w ramach projektu badawczego raport, a w konsekwencji – również niniejszy artykuł, podzielony musiał zostać na sześć części, zatytułowanych w sposób następujący: 1) Wstęp; 2) Próba badawcza; 3) Wykładnia terminu „handel ludźmi” w świetle orzecznictwa sądów powszechnych; 4) Sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie przestępstwa handlu ludźmi; 5) Inne dane liczbowe o postępowaniach karnych dotyczących handlu ludźmi; 6) Zagadnienia kryminologiczne.

Części trzecia oraz szósta przygotowane zostały przez Paulinę Banaszak, natomiast – części pierwsza, druga, czwarta i piąta – przez Konrada Burdziaka.

* Dr Konrad Burdziak jest asystentem w Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie oraz adiunktem w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, mgr Paulina Banaszak jest asystentem w Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie oraz doktorantką w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego.

¹ Ustawa z dnia 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r., poz. 1137).

Podkreślenia wymaga przy tym, że poglądy przedstawione w pracy były przez autorów wzajemnie konsultowane, a co za tym idzie – uznać należy, że są to dla nich poglądy wspólne.

2. PRÓBA BADAWCZA

Ustalając próbę badawczą, w pierwszej kolejności sięgnięto do statystyki skazań za przestępstwo handlu ludźmi (art. 189a k.k.) w okresie od 2010 do 2015 r.

Tabela nr 1 Statystyka skazań prawomocnych za przestępstwo handlu ludźmi						
Artykuł KK	2010	2011	2012	2013	2014	2015
art. 189a § 1 kk	6	15	16	12	9	23
art. 189a § 2 kk	–	1	–	–	–	1

Źródło: <https://danepubliczne.gov.pl/>²

Z uwagi na fakt, że liczba skazań z art. 189a § 1 k.k. i z art. 189a § 2 k.k. okazała się być niewielka, zdecydowano się przeanalizować wszystkie sprawy, w których w okresie od 8.09.2010 r.³ do 31.12.2015 r. zapadło orzeczenie prawomocne.

Zwrócono się więc do wszystkich sądów okręgowych⁴ z prośbą o nadesłanie akt odpowiednich spraw, w następstwie czego uzyskano akta (zazwyczaj kilkunastotomowe) 32 spraw karnych (tylko w 25 sprawach wystąpiła zgodność zastosowanej kwalifikacji prawnej z tematem badania).

Akta te przeanalizowane zostały przy tym przez dwóch pracowników Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie (Paulinę Banaszak i Konrada Burdziaka), określanych dalej badającymi, w oparciu o dwie jednobrzmiące (przygotowane uprzednio) ankiety.

3. WYKŁADNIA TERMINU „HANDEL LUDŹMI” W ŚWIETLE ORZECZNICTWA SĄDÓW POWSZECHNYCH

Przestępstwo handlu ludźmi stypizowane zostało w art. 189a k.k., który w § 1 stanowi, że: „Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. W myśl § 2 natomiast: „Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze pozbawienia

² <https://danepubliczne.gov.pl/dataset/handel-ludźmi-prawomocne-skazania-za-przestępstwo-handlu-ludźmi/resource/62a5cd95-d353-427a-a6ea-d97f96747c93> (dostęp: 7.09.2017 r.).

³ Art. 189a i art. 115 § 22 dodane zostały bowiem przez art. 1 pkt 2 i 9 ustawy z 20.05.2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 626) zmieniającej Kodeks karny z dniem 8.09.2010 r.

⁴ Sprawy dotyczące przestępstwa handlu ludźmi należą do właściwości sądów okręgowych. Wynika to z art. 25 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749), dalej k.p.k., zgodnie z którym: „§ 1. Sąd okręgowy orzeka w pierwszej instancji w sprawach o następujące przestępstwa: 1) o zbrodnie określone w Kodeksie karnym oraz w ustawach szczególnych; 2) o występki określone w rozdziałach XVI i XVII oraz w art. 140–142, art. 148 § 4, art. 149, art. 150 § 1, art. 151–154, art. 158 § 3, art. 163 § 3 i 4, art. 165 § 1, 3 i 4, art. 166 § 1, art. 173 § 3 i 4, art. 185 § 2, art. 189a § 2, art. 210 § 2, art. 211a, art. 252 § 3, art. 258 § 1–3, art. 265 § 1 i 2, art. 269, art. 278 § 1 i 2 w zw. z art. 294, art. 284 § 1 i 2 w zw. z art. 294, art. 286 § 1 w zw. z art. 294, art. 287 § 1 w zw. z art. 294, art. 296 § 3 oraz art. 299 Kodeksu karnego; 3) o występki, które z mocy przepisu szczególnego należą do właściwości sądu okręgowego”.

wolności od 3 miesięcy do lat 5”⁵. W art. 115 § 22 k.k. zawarta została definicja handlu ludźmi. Przepis ten stanowi, iż: „Handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: 1) przemocy lub groźby bezprawnej, 2) uprowadzenia, 3) podstępny, 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6”.

Warto wskazać, że wprowadzenie do Kodeksu karnego ustawą z 20.05.2010 r.⁵, która weszła w życie 8.09.2010 r., definicji handlu ludźmi, wynika z ratyfikowanego przez Polskę dnia 18.08.2003 r. Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15.11.2000 r., zwanego powszechnie Protokołem z Palermo⁶, a także Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzonej w Warszawie 16.05.2005 r.⁷ Warto nadmienić, że literaturze wskazuje się, iż brak definicji handlu ludźmi w poprzednim stanie prawnym stanowił problem interpretacyjny dla organów stosujących prawo, zwłaszcza gdy chodzi o kwalifikację prawną danego zachowania.⁸

Nie sposób nie zauważyć, że definicja z art. 115 § 22 ściśle koresponduje z definicjami handlu ludźmi pojawiającymi się w aktach prawa międzynarodowego⁹. Należy jednak podkreślić, iż w pełni się z nimi nie pokrywa, albowiem – inaczej niż w przypadku regulacji z Kodeksu karnego – katalog zastosowanych przez sprawcę środków działania, które w świetle tych aktów prawa międzynarodowego wypełniają znamiona handlu ludźmi, jest katalogiem otwartym. Na potwierdzenie warto chociażby przytoczyć definicję handlu ludźmi zawartą w art. 3(a) Protokołu z Palermo, która brzmi w sposób następujący: „handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia,

⁵ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego.

⁶ Dz.U. z 2005 r. poz. 160; <https://sip.lex.pl/#/akt/17156098/479142/konwencja-narodow-zjednoczonych-przeciwko-miedzynarodowej-przestepczosci-zorganizowanej-2000-11-15> (dostęp: 22.12.2016 r.).

⁷ Dz.U. z 2009 r. poz. 107; <https://sip.lex.pl/#/akt/17519326/940684/konwencja-w-sprawie-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzi-warszawa-2005-05-16> (dostęp: 22.12.2016 r.).

⁸ K. Grabowska, A. Sobieska, A. Wachholz [w:] *Handel ludźmi i praca przymusowa. Prawa pokrzywdzonych i środki kompensacyjne w prawie międzynarodowym i polskim*, red. M. Przybysz, Szczecin–Warszawa 2013, s. 21. Podobnie także M.J. Sokolowska-Walewska, *Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego*, „Prokuratura i Prawo” 2012/5, s. 96.

⁹ J. Giezek [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 749.

oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”.

Z uwagi na to, że analiza literatury przedmiotu prowadzi do wniosku, iż **wykładania terminu „handel ludźmi” nie budzi większych wątpliwości**, ta część opracowania nie zostanie poświęcona interpretacji każdego ze znamion przestępstwa handlu ludźmi, lecz jedynie zostaną w niej wskazane kwestie najbardziej kontrowersyjne, które do tej pory budziły największe wątpliwości tak wśród przedstawicieli doktryny polskiego prawa karnego, jak i w orzecznictwie sądów. Warto jednocześnie nadmienić, że brak poważniejszych kontrowersji w kontekście przestępstwa handlu ludźmi oznacza, iż **definicja wprowadzona przez legislatora w art. 115 § 22 k.k. spełnia swoją rolę, a zatem jej umieszczenie w Kodeksie karnym było właściwym rozwiązaniem**.

Wracając jednak do wątpliwości, jakie podnoszone są przez przedstawicieli doktryny prawa karnego, wskazać trzeba, iż pierwsza z nich dotyczy tego, czy ustawodawca w art. 115 § 22, w którym to – jak już wyżej wspomniano – zawarta jest definicja handlu ludźmi, zasadnie posłużył się katalogiem zamkniętym dla wskazania typu zachowania się sprawcy. Przed wyliczeniem znamion czasownikowych brak jest bowiem sformułowania „w szczególności”, co powoduje, że z handlem ludźmi mamy do czynienia tylko wtedy, gdy ma miejsce werbowanie, transport, dostarczanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem któregoś ze środków działania sprawcy, które również mają charakter wyliczenia enumeratywnego. **Dodanie sformułowania „w szczególności” spowodowałoby, że ów zawarty w art. 115 § 22 k.k. katalog byłby jedynie katalogiem przykładowym**. Nie sposób nie zgodzić się z tym, iż trudno jest przewidzieć wszystkie możliwe sytuacje i rodzaje zachowań, które choć nie są wprost wskazane w tym przepisie, odpowiadają znamionom przestępstwa handlu ludźmi.

Obecne ujęcie znamion tego przestępstwa prowadzi w pewnym sensie do **zawężenia zakresu kryminalizacji w porównaniu z uchylonym art. 253 § 1 k.k.**, który stanowił, że: „Kto uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. „Przyjęta definicja legalna handlu ludźmi prowadzi do zawężenia zakresu kryminalizacji w porównaniu z uchylonym art. 253 § 1 KK, ponieważ ta regulacja normatywna, posługując się ogólnym sformułowaniem «uprawia handel ludźmi», nie wskazywała żadnego szczególnego sposobu działania sprawcy, ani nawet okoliczności, w jakich handel miałby być uprawiany”¹⁰. W czasie, kiedy obowiązywał jeszcze art. 253 § 1 k.k., brak było ustawowej definicji handlu ludźmi, stąd też ustawodawca nie wskazywał wówczas żadnego konkretnego sposobu działania sprawcy. Warto wspomnieć, iż przedstawiciele doktryny polskiego prawa karnego wskazują niekiedy, że wadą wprowadzonej definicji legalnej handlu ludźmi jest to, że w jej świetle za handel

¹⁰ M. Królikowski, A. Sakowicz [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1, *Komentarz do artykułów 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawlocki, Warszawa 2013, s. 530.

ludźmi mogą zostać uznane tylko i wyłącznie czynności sprawcze wprost wskazane w art. 115 § 22¹¹.

Z drugiej jednak strony w literaturze podkreśla się, że dzięki tak skonstruowanej definicji handlu ludźmi zachowana zostaje zasada *nullum crimen sine lege certa*, albowiem zachowanie zabronione pod groźbą kary wskazane jest w sposób jasny i precyzyjny, niebudzący wątpliwości co do tego, jakiego rodzaju działania wypełniają znamiona przestępstwa handlu ludźmi^{12, 13}.

Inny problem podnoszony wśród przedstawicieli doktryny w poprzednim stanie prawnym dotyczył liczby osób będących przedmiotem handlu ludźmi. Wynikał on z tego, że w art. 253 § 1 k.k. ustawodawca posłużył się określeniem „uprawia handel ludźmi”, co mogłoby sugerować, iż w sytuacji, gdy przedmiotem „transakcji” jest tylko jeden człowiek – o handlu ludźmi nie może być mowy. Co prawda, w obecnie obowiązującym art. 189a § 1 mowa jest o dopuszczaniu się handlu ludźmi, a zatem ustawodawca również posługuje się liczbą mnogą, jednakże wprowadzenie do Kodeksu karnego art. 115 § 22, zawierającego definicję handlu ludźmi, tenże problem rozwiązuje. W przepisie tym ustawodawca wskazał bowiem, że handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem wskazanych enumeratywnie środków. Skoro ustawodawca posługuje się pojęciem osoby, to wniosek jest taki, iż nawet ten, kto stosuje któryś ze sposobów wskazanych w art. 115 § 22 – choćby tylko wobec jednej osoby – dopuszcza się przestępstwa handlu ludźmi. **Nie jest zatem konieczne na gruncie tego przestępstwa, aby przedmiot wykonawczy występował w liczbie mnogiej¹⁴.**

Zagadnieniem kontrowersyjnym jest ponadto to, czy należy traktować jako handel ludźmi przekazanie przez rodziców swojego dziecka innym osobom, które to osoby mają objąć nad nim opiekę i traktować je jak własne. Wśród analizowanych spraw znalazły się dwie, w których pojawił się ten problem. W pierwszej z nich oskarżona, będąc w ciąży, uzgodniła z inną kobietą, iż ta pokryje koszty związane z przebiegiem ciąży i porodu, jej utrzymaniem oraz koszty udzielanej jej w tym okresie pomocy medycznej w łącznej kwocie około 8.000 zł, a ponadto, że przekaze jej swój dowód osobisty i dokumenty poświadczające ubezpieczenie zdrowotne, którymi będzie posługiwała się podczas wizyt lekarskich i porodu. Następnie po urodzeniu przez siebie dziecka płci męskiej oskarżona przekazała je tejże kobiecie w zamian za otrzymaną korzyść majątkową w kwocie nieco ponad 5.000 zł. Sąd Okręgowy uznał, że w tej sprawie miało miejsce wypełnienie znamion przestępstwa handlu ludźmi, gdyż „doszło do swoistej transakcji, polegającej na przekazaniu dziecka, w zamian za to oskarżona mogła liczyć na wsparcie finansowe przez cały okres ciąży, a także po oddaniu dziecka. Oskarżona jest osobą obcą dla matki dziecka, nie było żadnego tytułu prawnego czy faktycznego, z powodu którego miała przekazywać określone kwoty pieniędzy na jej rzecz. Pieniądze takie przekazywała tylko dlatego, że w zamian za to miała otrzymać dziecko. Nie można zatem tego inaczej postrzegać, niż jako swoistej transakcji polegającej na przekazaniu

¹¹ Por. M. Mozgawa [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, M. Mozgawa, Warszawa 2015, s. 502.

¹² E. Zielińska, *Nowe uregulowania dotyczące handlu ludźmi w kodeksie karnym [w:] Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko., Warszawa 2011, s. 403.

¹³ E. Zielińska, *Nowe uregulowania...*, s. 403.

¹⁴ Por. N. Kłaczyńska [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 460.

dziecka w rozumieniu przepisu art. 189a § 1 k.k. W praworządnym państwie prawa uregulowany jest w sposób kompleksowy sposób adoptowania dzieci i każdy obywatel winien tych przepisów przestrzegać. Nie może być tak, że osoba, która nie chce poddać się sformalizowanym procedurom adopcyjnym, może oferować swoje dzieci w Internecie i jednocześnie za oddanie dziecka pozyskać określone pieniądze. (...) Gdy przekazanie dziecka odbywa się z wyłączeniem wszelkiej ochrony prawnej, to w każdym przypadku stanowi ono handel dzieckiem. (...) Handel ludźmi (dziećmi) jest obrotem przenoszącym własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączonym z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka. Przekazanie dziecka za pieniądze polega również na swoistym obrocie dzieckiem, który nie liczy się z wolą dziecka, choćby potrafiło ją wyrazić. (...) Każda forma obrotu dzieckiem nastawiona na jego wyzysk, czy też przeprowadzona poza jakąkolwiek kontrolą instytucjonalną, jest spenalizowana w art. 189a § 1 k.k. (...) Każdy obrót dzieckiem pozbawiony sądowej kontroli jest równoznaczny z popełnieniem zbrodni handlu ludźmi. (...) Przekazanie dziecka przez oskarżonych było jego wykorzystaniem, ponieważ dla własnej fanaberii oskarżonej pozbawiono go jego tożsamości, możliwości dorastania w środowisku dla niego bezpiecznym (...). Skoro oskarżona nie chciała starać się o adopcję dziecka, a zdecydowała się naruszyć prawo, by nielegalnie wejść w posiadanie dziecka dla zaspokojenia ambicji posiadania potomstwa, to znaczy, że wykorzystywała dziecko dla zaspokojenia swoich potrzeb, z pominięciem jego prawa do godnego życia”¹⁵.

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 11.12.2013 r., II AKa 393/13, LEX nr 1416490 uznał jednak, że konieczne jest uniewinnienie oskarżonych, albowiem nie doszło do wypełnienia znamion przestępstwa handlu ludźmi. W uzasadnieniu wyroku sąd ten wskazał, że: „Sąd I instancji zasadnie dostrzega, że dla przypisania zbrodni handlu ludźmi niezbędne jest ustalenie, że celem działania sprawców było wykorzystanie ofiary. Stąd niezrozumiałe są jednoczesne stwierdzenia, że «każdy obrót dzieckiem pozbawiony sądowej kontroli jest równoznaczny z popełnieniem zbrodni handlu ludźmi. (...) gdy przekazanie dziecka odbywa się z wyłączeniem wszelkiej ochrony prawnej, to w każdym przypadku stanowi ono handel dzieckiem (...) każde zatem przekazanie dziecka za określone pieniądze stanowi zbrodnię, o której mowa w art. 189a § 1 k.k.». Takie ujęcie jest sprzeczne z art. 189a § 1 k.k. (...) Słusznie obrońcy podnoszą, że w art. 115 § 22 k.k. chodzi o cel nieczny, niegodziwy, a w istocie wypełniający przedmiotowe znamiona przestępstwa (...) Celem transferu ofiary handlu ludźmi objętym wolą sprawcy jest takie jej następce użycie, które jest sprzeczne z godnością, poczuciem własnej wartości, podmiotowością, wolnością stanowienia o sobie. Tak rozumiany wyzysk wiąże się w szczególności z obiektywnie krzywdzącą eksploatacją osoby pozostającej w stanie zależności o takim natężeniu, że daje sposobność do używania jej jak rzeczy”.

Również w sprawie rozpatrywanej przez Sąd Okręgowy w Gdańsku wystąpił podobny stan faktyczny, a mianowicie matka przekazała swoje dziecko innej kobiecie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej – otrzymała około 14.000 zł za „sprzedaż” dziecka. Postanowieniem z 5.07.2013 r., XIV K 78/13, sąd ten umorzył postępowanie, wskazując, że: „W ocenie Sądu orzekającego, działanie oskarżonych nie

¹⁵ Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z 21.03.2013 r., III K 215/12.

wypełniło znamion czynu zabronionego. Poza wyszczególnionymi celami działania sprawców «handlu ludźmi», zachowanie oskarżonych nie miało również na celu innego wykorzystania poniżającego godność człowieka. W ocenie Sądu znaczenie tego określenia należy odczytywać w nawiązaniu do innych wymienionych w przepisie form wykorzystania (...). Celem działania oskarżonych było natomiast zapewnienie dziecku opieki, bardziej dostatniego życia przez pewien czas przez osobę, która mogła udzielić opieki i zapewnić dziecku warunki rozwoju. Matka biologiczna miała niestabilną sytuację osobistą i materialną. Nie stwierdzono, aby oskarżona w jakikolwiek sposób zagroziła dobru dziecka”.

Odnosząc się do tych dwóch spraw, podkreślić należy, iż nawet jeśli przyjąć, że doszło do dostarczenia i przekazania małoletnich przez ich rodziców innym osobom, które to przyjęły dzieci, z zastosowaniem udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą, to nie można uznać, że nastąpiło to w celu ich wykorzystania w sposób, o którym mowa w art. 115 § 22 k.k., a zatem zachowanie oskarżonych nie odpowiada żadnemu z celów wskazanych w tym przepisie. Przekazanie dzieci przez rodziców nie nastąpiło przecież w celu wykorzystania ich w prostytucji, w pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, żebractwie, niewolnictwie, w innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka czy też w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Ustawodawca posługuje się tutaj, co prawda, sformułowaniem „w szczególności”, co oznacza, że katalog tychże celów sprawcy jest katalogiem otwartym.

Należy jednak zastanowić się, czy w art. 115 § 22 nie należałoby wprost wskazać, iż z handlem ludźmi mamy do czynienia także wtedy, gdy dochodzi do odpłatnego przekazania dziecka innej osobie, która następnie ma nad nim sprawować opiekę. Nie ulega wątpliwości, iż zachowanie takie z czysto etycznego punktu widzenia budzi wyraźny sprzeciw, chociażby z tego względu, że – tak jak handel ludźmi – prowadzi do pozbawienia człowieka podmiotowości, a ponadto jego prawa do tożsamości, wolności stanowienia o sobie – i tym samym niewątpliwie narusza godność człowieka. Skoro jednak obecnie obowiązująca regulacja nie pozwala uznawać go za handel ludźmi, pojawia się pytanie, jak je kwalifikować. Częstokroć w takich przypadkach przyjmuje się, że wypełnione zostały znamiona przestępstwa z art. 211a k.k. Zgodnie z tym przepisem: „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Wydaje się jednak, iż zachowaniu takiemu zdecydowanie bliżej jest do handlu ludźmi niż do organizowania nielegalnej adopcji dzieci, dlatego też być może warto byłoby w art. 115 § 22 wprost wskazać także tego typu działania. Organizowanie nielegalnej adopcji dzieci polega bowiem na zachowaniu zdecydowanie innym i wymaga nieco większej ilości czynności niż tylko przekazanie innej osobie dziecka w zamian za osiągnięcie korzyści majątkowej. Jak zauważa Zygfryd Siwik: „Przez pojęcie zajmowania się organizowaniem adopcji należy rozumieć jakiejkolwiek czynności, jeżeli tylko służą one będą przeprowadzeniu adopcji, np. znalezienie odpowiedniego dziecka adopcyjnego, poszukiwanie potencjalnych rodziców adopcyjnych, załatwienie wszelkich formalności związanych z adopcją itp. (...) Artykuł 211a kryminalizuje

tylko takie zachowanie, które polega na trudnieniu się niejako zawodowo przez sprawcę nielegalną procedurą adopcyjną. Nie chodzi tutaj o akt pojedynczy, ponieważ ustawa używa liczby mnogiej «dzieci» (a nie liczby pojedynczej «dziecko»), a także stosuje znaną czasownikowe «organizuje»¹⁶. Do przedmiotowej kwestii odnosi się także Wojciech Górowski¹⁷.

4. SPOSÓB PRZEPROWADZANIA PRZESŁUCHAŃ I INNYCH DOWODÓW W CELU UZYSKANIA MATERIAŁU POTWIERDZAJĄCEGO POPEŁNIENIE PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI

We wszystkich przeanalizowanych w ramach projektu badawczego sprawach najważniejszymi środkami dowodowymi okazały się być wyjaśnienia podejrzanych (oskarżonych) i zeznania świadków. Fakt ten nie powinien jednak budzić zdziwienia. Wynika to wszakże ze specyfiki przestępstwa handlu ludźmi, polegającej na tym, że w czynnościach składających się na handel ludźmi bierze na ogół udział wąski krąg osób, zachowujących się w sposób uniemożliwiający czy też w znacznym stopniu utrudniający nie tylko wykrycie popełnionego przestępstwa, ale również uzyskanie dużej ilości dowodów, innych niż te wzmiankowane powyżej.

Przeprowadzone w przeanalizowanych sprawach przesłuchania podejrzanych (oskarżonych) i świadków oceniono przy tym z perspektywy wymogów przewidzianych w:

- 1) art. 171 k.p.k.¹⁸;
- 2) rozdziale 21 k.p.k.;
- 3) „Wskazówkach metodycznych dla prokuratorów prowadzących lub nadzorujących postępowania karne w sprawach dotyczących handlu ludźmi”¹⁹; oraz
- 4) „Algorytmie postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi”²⁰.

Tak ocenione przesłuchania okazały się być (według badających) przeprowadzone rzetelnie i to jeżeli chodzi zarówno o podejrzanych (oskarżonych), jak i o pokrzywdzonych i pozostałych świadków. Co więcej, w dwóch tylko sprawach stwierdzono brak przesłuchania wszystkich niezbędnych osób (8% wszystkich spraw).

Potwierdza się wszakże opinia, że odstępuje się niekiedy od zasad osobistego przesłuchania pokrzywdzonych przez prokuratora oraz przesłuchania przez osobę tej samej płci, a ponadto – że nie podejmuje się częstokroć dostatecznych działań zapobiegających procesowi wtórnej wiktyimizacji ofiar, głównie poprzez wielokrotne

¹⁶ Z. Siwik [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, s. 1311.

¹⁷ W. Górowski, *Zastępcze macierzyństwo a prawo karne – ocena obecnego stanu prawnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011/1, s. 13–14.

¹⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749) – dalej k.p.k.

¹⁹ http://www.zielona-gora.po.gov.pl/pdf/sledztwo_w_sprawie_handlu_ludzmi_wskazowki_metodyczne.doc (dostęp: 23.12.2016 r.).

²⁰ <http://www.policja.pl/download/1/45046/1Algorytmpostepowaniafunkcjonariuszywprzypadkuujawnieniahandluludzmi.doc> (dostęp: 23.12.2016 r.). Zob. więcej w: K. Sawicki, *Handel ludźmi*, Piła 2011, s. 20 i n.; J. Copik, A. Cygan-Domińska, *Problem czynności wykrywczych w przestępstwie handlu ludźmi, Kryminalistyka w walce z przestępczością. Materiały z konferencji*, Katowice 2013, s. 88–89.

ponawianie przesłuchań²¹. Unaocznieniem ostatniej ze wskazanych okoliczności niechaj będzie wypowiedź biegłego psychologa, który w jednej z przeanalizowanych w ramach projektu badawczego spraw stwierdził, że: „można powiedzieć, że w chwili obecnej [pokrzywdzona – przyp. K.B.] najbardziej zainteresowana jest tym, żeby rozprawa się skończyła. Wielokrotnie mówiła o tym, że jest dla niej ciężarem zeznawanie, przychodzenie do Sądu, mówienie na ten temat”²². Nic w tym zresztą dziwnego, skoro w sprawie tej pokrzywdzona przesłuchiwana była (bądź uczestniczyła w innych czynnościach) aż dziesięciokrotnie²³.

Nie realizuje się również zasady, w myśl której w każdym przypadku powinno nastąpić przesłuchanie ofiary w śledztwie przez sąd w trybie art. 316 § 3 k.p.k. Zauważmy bowiem, że tylko w 5 spośród 25 przeanalizowanych spraw (20% wszystkich spraw) zastosowano instytucję przewidzianą w rzeczonym przepisie. A przecież każdorazowe wykorzystanie tej instytucji jawić się musi jako ze wszech miar uzasadnione, wszak – jak słusznie wskazuje Małgorzata Kozłowska – „zawyczaj po pierwszej czynności procesowej, czy też czynnościach przeprowadzonych w pierwszych dniach postępowania przygotowawczego, możemy stracić bezpowrotnie kontakt z pokrzywdzonym, który wyjeżdża do swojego kraju lub wraca do poprzedniej działalności”²⁴.

Podkreślenia wymaga ponadto, że:

- 1) rzadko utrwalano przesłuchania za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk (art. 147 k.p.k.);
- 2) w żadnej ze spraw nie wykorzystano instytucji świadka koronnego, o której mowa w ustawie z 25.06.1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 1197)²⁵; zaś
- 3) z instytucji świadka anonimowego (art. 184 § 1 k.p.k.; art. 191 § 3 k.p.k.²⁶) skorzystano wyłącznie w czterech sprawach (16% wszystkich spraw).

Niezależnie od skuteczności w gromadzeniu dowodów o charakterze osobowym, stwierdzić należy, że słusznie wskazuje się, że: „zastosowanie prowokacji polegającej

²¹ Zob. Prokuratura Generalna. Departament do spraw przestępczości zorganizowanej i korupcji, *Sprawozdanie z monitoringu postępowań przygotowawczych, których przedmiotem jest handel ludźmi i nielegalna adopcja*, PG III PZ 404/12/13, s. 18.

²² Cyt. za: wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie, III K 166/12.

²³ Słusznie wskazuje zatem T. Semeniuk, że: „Do tego dochodzą wszystkie problemy proceduralne, wynikające z kodeksu postępowania karnego, przy jednoczesnej próbie dostosowania tych czynności do zasady zakazu wtórnej wiktylizacji. Tylko we wstępnej fazie postępowania możemy sobie wyobrazić 5 czynności (czy to będzie rozpytanie czy przesłuchanie – to z perspektywy ofiary nie jest ważne, tylko ile to trwa i z kim). Patrol – ujawniający zdarzenie – ustala jego okoliczności (rozpytanie), koordynator rozpytuje lub przesłuchuje, oficer śledczy przesłuchuje, prokurator także, sąd w trybie art. 316 § 3 k.p.k. również – 5 czynności. Podczas każdej z nich ofiara opisuje to, co przeżyła. W międzyczasie konfrontacje z podejrzanym (oczywiście jeżeli taki już występuje), a w trybie art. 316 § 3 k.p.k., gdy są podejrzeni, przesłuchania w ich obecności. Ofiary wycofują się z zeznań (i to w sprawach, w toku których stosowano tymczasowe aresztowanie). Wówczas powstają problemy dowodowe” – T. Semeniuk [w:] *Ofiary handlu ludźmi*, red. L. Mazowiecka, LEX 2016 (dostępny w Internecie: <https://sip.lex.pl/#/monografia/369298712/3>, dostęp: 23.12.2016 r.).

²⁴ M. Kozłowska, *Wskazania dotyczące prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi*, „Prokuratura i Prawo” 2010/15, s. 126.

²⁵ Wskazuje się w literaturze, że instytucja świadka koronnego może być niezwykle przydatna w zwalczaniu handlu ludźmi. Zob. w tym zakresie chociażby: M. Michalski, P. Łabuz, *Handel ludźmi w ujęciu kryminalistycznym. Problemy Współczesnej Kryminalistyki*, t. 17, Warszawa 2013, s. 109–110; P. Łabuz, *Przestępstwo „handlu ludźmi” w polskim procesie karnym*, „Prokurator” 2010/4, s. 51.

²⁶ Chodzi tutaj – rzecz jasna – o art. 191 § 3 k.p.k., uchylony ustawą z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21).

na zakupie i sprzedaży kontrolowanej mogłoby okazać się najskuteczniejsze w rozbiciu grup przestępczych zajmujących się handlem ludźmi. Doświadczenia innych krajów pokazują, że wiele śledztw mogło się zakończyć sukcesem tylko dzięki temu, że zastosowano środki operacyjne z pogranicza prowokacji²⁷. Warto więc zastanowić się:

1. czym jest prowokacja policyjna?;
2. czy można ją stosować w sprawach dotyczących handlu ludźmi?;
3. czy była ona stosowana w analizowanych w ramach projektu badawczego sprawach?

Odpowiedź na powyższe pytania udzielona zostanie przy tym wyłącznie w oparciu o regulacje ustawy z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2016 r. poz. 1782 ze zm.) – dalej u.o.p. – mimo że, jak wiadomo, analogiczne regulacje znajdziemy również w innych ustawach²⁸. Jest to rozwiązanie o tyle uzasadnione, że to właśnie Policja najczęściej prowadziła śledztwa w sprawach stanowiących przedmiot projektu badawczego.

Tabela nr 2 Podmioty prowadzące śledztwa	
Podmiot prowadzący śledztwo	Ilość spraw
Prokurator	4
Policja	20
Straż Graniczna	1

Źródło: opracowanie własne.

Ad 1. Prowokacja policyjna jest czynnością operacyjno-rozpoznawczą, zmierzającą do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa, a polegającą na:

- a) dokonaniu w sposób niejawni nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przypadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione;
- b) przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej; lub też na
- c) złożeniu propozycji²⁹ nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących

²⁷ K. Karsznicki, *Handel ludźmi w świetle postępowania karnych prowadzonych w latach 1995–2005* [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006, s. 269.

²⁸ Podobne regulacje znajdziemy (między innymi) w ustawie z 12.10.1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1643 ze zm.). Na temat roli Straży Granicznej w zwalczaniu przestępstwa handlu ludźmi zob. również w: J. Kłosiński, *Rola Straży Granicznej w zwalczaniu przestępstwa handlu ludźmi*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2013/1–2, s. 188 i n.

²⁹ Warto zwrócić uwagę, że w kontekście prowokacji policyjnej ustawodawca posługuje się sformułowaniem „złożenie propozycji”, zaś w kontekście handlu ludźmi – słowem „werbowanie”, które – jak wskazuje się w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego – oznacza namawianie kogoś do wzięcia udziału w czymś, do przystąpienia do czegoś (*Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/werbowac>, dostęp: 24.12.2016 r.). Podkreślenia wymaga, że pomiędzy wskazanymi wyżej sformułowaniami, a więc pomiędzy złożeniem propozycji a namawianiem (czy też szerzej – nakłanianiem) istnieje dość istotna – choć być może trudno dostrzegalna na pierwszy rzut oka – różnica. Na podstawie definicji słownikowych i kontekstów użycia słów „propozycja”, „proponować” i „nakłaniać”, a ponadto w oparciu o intuicję językową, stwierdzić można, że osoba składająca propozycję – w przeciwieństwie do nakłaniającego – nie stawia sobie za cel (a przynajmniej nie za cel bezwzględnie konieczny do osiągnięcia) przekonania innej osoby do danego pomysłu. Jej zachowanie nie charakteryzuje się właściwą dla nakłaniania usilnością. Słusznie wskazuje M. Klejnowska, że: „Propozycja może być (...) przyjęta, ale nie musi. (...) nie

z przestępstwa, ulegających przypadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej (art. 19a ust. 1 i 2 u.o.p.).

Może ją zarządzić Komendant Główny Policji, Komendant Centralnego Biura Śledczego Policji (CBŚP) albo komendant wojewódzki Policji, na czas określony (nie dłuższy niż 3 miesiące³⁰ – art. 19a ust. 4 u.o.p.), po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora okręgowego właściwego ze względu na siedzibę organu Policji składającego wnioszek³¹, którego na bieżąco informuje się o wynikach przeprowadzonych czynności. Prokurator może przy tym w każdym czasie zarządzić zaniechanie tych czynności (art. 19a ust. 3 u.o.p.).

Podkreślenia wymaga, że czynności, o których mowa w art. 19a ust. 1 i 2 u.o.p., mogą być niejawnie rejestrowane za pomocą urządzeń służących do rejestracji obrazu lub dźwięku (art. 19a ust. 6 u.o.p.), a ponadto że przy ich wykonywaniu policjanci mogą posługiwać się dokumentami, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta³² oraz środków, którymi posługuje się przy wykonywaniu zadań służbowych (art. 20a ust. 2 u.o.p.).

W przypadku uzyskania dowodów pozwalających na wszczęcie postępowania karnego lub mających znaczenie dla toczącego się postępowania karnego, Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP albo komendant wojewódzki Policji przekazuje prokuratorowi okręgowemu wszystkie materiały zgromadzone podczas stosowania prowokacji policyjnej. W postępowaniu przed sądem w odniesieniu do tych materiałów stosuje się odpowiednio art. 393 § 1 zdanie pierwsze k.p.k. (art. 19a ust. 7 u.o.p.). Zgromadzone podczas stosowania analizowanych czynności materiały niezawierające dowodów pozwalających na wszczęcie postępowania karnego lub dowodów mających znaczenie dla toczącego się postępowania karnego

powinna być nachalna bądź połączona z groźbą bezprawną, czy przymusem fizycznym” (M. Klejnowska, *Podszuch operacyjny i prowokacja policyjna*, „Prokuratura i Prawo” 2004/3, s. 102). Podobnego zdania jest Sąd Okręgowy w Słupsku, II K 103/09, w przekonaniu którego: „Sama propozycja, to nie nakłanianie. Konieczne jest tutaj przekonywanie, czyli czynności powtarzające się i bardziej intensyfikowane niż samo przekazanie informacji, i które wskazywałyby na zaangażowanie oskarżonych i ich dostrzegalny osobisty interes w tym, żeby ktoś się na coś zdecydował”. Co za tym idzie – uznać należy, że Policjant składający propozycję nabycia, zbycia lub przejścia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przypadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej, nie jest w stanie wypełnić znamienia czynnościowego określonego w art. 18 § 2 k.k. czy w art. 24 k.k. (zob. K. Burdziak, *Prowokacja (analiza prawno-karna)*, niepublikowana rozprawa doktorska, s. 220–222). Człowiek zaś składający innej osobie – dla przykładu – fałszywą propozycję udzielenia pracy za granicą (w celu wykorzystania tej osoby w prostytucji) nie jest w stanie wypełnić znamienia czynnościowego („werbowanie”) określonego w art. 115 § 22 k.k. Warto by więc dokonać stosownej zmiany w Kodeksie karnym, tak, by zakresem handlu ludźmi objąć również tego rodzaju zachowania.

³⁰ Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP albo komendant wojewódzki Policji może, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora, jednorazowo przedłużyć stosowanie wskazanych wyżej czynności na czas nie dłuższy niż kolejne 3 miesiące, jeżeli nie ustaly przyczyny ich zarządzenia (art. 19a ust. 4 u.o.p.). W uzasadnionych przypadkach, gdy podczas stosowania tych czynności pojawiają się nowe okoliczności istotne dla sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa, Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP albo komendant wojewódzki Policji może, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora, zarządzić kontynuowanie czynności przez czas oznaczony również po upływie okresów, o których mowa w art. 19a ust. 4 u.o.p. (art. 19a ust. 5 u.o.p.).

³¹ Dodajmy, że przed wydaniem pisemnej zgody prokurator zapoznaje się z materiałami uzasadniającymi przeprowadzenie prowokacji policyjnej (art. 19a ust. 3a u.o.p.).

³² W szczególności uzasadnionych przypadkach regulacja ta może mieć także zastosowanie do osób, o których mowa w art. 22 ust. 1 u.o.p. (art. 20a ust. 3 u.o.p.), a więc do osób przybranych do pomocy, a niebędących policjantami.

podlegają natomiast niezwłocznemu, protokolarnemu i komisijnemu zniszczeniu. Zniszczenie materiałów zarządza organ Policji, który wnioskuje o zarządzenie czynności³³ (art. 19a ust. 8 u.o.p.)³⁴.

Ad 2. Prowokacja policyjna stosowana jest (przede wszystkim) dla sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwach określonych w art. 19 ust. 1 u.o.p., a więc o umyślnych przestępstwach:

- „1) przeciwko życiu, określonych w art. 148–150 Kodeksu karnego,
- 2) określonych w art. 134, art. 135 § 1, art. 136 § 1, art. 156 § 1 i 3, art. 163 § 1 i 3, art. 164 § 1, art. 165 § 1 i 3, art. 166, art. 167, art. 173 § 1 i 3, art. 189, art. 189a, art. 211a, art. 223, art. 228 § 1 i 3–5, art. 229 § 1 i 3–5, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 231 § 2, art. 232, art. 233 § 1, 1a, 4 i 6, art. 234, art. 235, art. 236 § 1, art. 238, art. 239 § 1, art. 240 § 1, art. 245, art. 246, art. 252 § 1–3, art. 258, art. 269, art. 270a § 1 i 2, art. 271a § 1 i 2, art. 277a § 1, art. 280–282, art. 285 § 1, art. 286 § 1, art. 296 § 1–3, art. 296a § 1, 2 i 4, art. 299 § 1–6 oraz art. 310 § 1, 2 i 4 Kodeksu karnego,
- 2a) określonych w art. 46 ust. 1, 2 i 4, art. 47 oraz art. 48 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz. U. z 2016 r. poz. 176, 1170 i 1171),
- 2b) określonych w art. 178–183 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. z 2016 r. poz. 1636, 1948 i 1997 oraz z 2017 r. poz. 724 i 768) oraz art. 99–100 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz. U. z 2016 r. poz. 1639 oraz z 2017 r. poz. 452 i 724),
- 3) przeciwko obrotowi gospodarczemu, określonych w art. 296–306 Kodeksu karnego, powodujących szkodę majątkową lub skierowanych przeciwko mieniu, jeżeli wysokość szkody lub wartość mienia przekracza pięćdziesięciokrotną wysokość najniższego wynagrodzenia za pracę określonego na podstawie odrębnych przepisów,
- 3a) przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, gdy pokrzywdzonym jest małoletni albo gdy treści pornograficzne, o których mowa w art. 202 Kodeksu karnego, obejmują udział małoletniego,
- 3b) określonych w rozdziale 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.), w rozdziale 5 ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2016 r. poz. 1506 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 1086), w rozdziale 5a ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2017 r. poz. 972 i 1086), w rozdziale 11a ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r. poz. 642 i 908, z 2013 r. poz. 829 oraz z 2017 r. poz. 60 i 1086) oraz w rozdziale 6 ustawy z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. poz. 1086),

³³ O wydaniu i wykonaniu takiego zarządzenia organ Policji jest obowiązany niezwłocznie poinformować odpowiedniego prokuratora (art. 19a ust. 8a u.o.p.).

³⁴ Zob. więcej w: K. Burdziak, *Prowokacja (analiza prawnokarna)*, s. 192 i n.

- 4) skarbowych, jeżeli wartość przedmiotu czynu lub uszczuplenie należności publicznoprawnej przekraczają pięćdziesięciokrotną wysokość najniższego wynagrodzenia za pracę określonego na podstawie odrębnych przepisów,
- 4a) skarbowych, o których mowa w art. 107 § 1 Kodeksu karnego skarbowego,
- 5) nielegalnego wytwarzania, posiadania lub obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi lub substancjami psychotropowymi albo ich prekursorami oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi,
- 6) określonych w art. 8 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz. U. poz. 554 i 1083, z 1998 r. poz. 715, z 2009 r. poz. 1149 i 1589 oraz z 2010 r. poz. 626),
- 7) określonych w art. 43–46 ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz. U. z 2015 r. poz. 793, 1893 i 1991),
- 8) ściąganych na mocy umów międzynarodowych ratyfikowanych za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, określonych w polskiej ustawie karnej,
- 9) o których mowa w pkt 1–8 lub, o których mowa w art. 45 § 2 Kodeksu karnego albo art. 33 § 2 Kodeksu karnego skarbowego – w celu ujawnienia mienia zagrożonego przepadkiem w związku z tymi przestępstwami”.

Już pobieżna analiza art. 19 ust. 1 u.o.p. pozwala stwierdzić, że wśród wymienionych w tym przepisie przestępstw znajduje się (między innymi) przestępstwo określone w art. 189a k.k., a więc przestępstwo handlu ludźmi. Można by więc uznać, że do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie handlu ludźmi³⁵ oraz do ustalenia sprawców tego przestępstwa i uzyskania dowodów na jego popełnienie prowokacja policyjna może być stosowana w pełnym zakresie i to w zasadzie bez żadnych w tym względzie wątpliwości.

Niestety, wskazuje się w literaturze (słusznie), że: „Art. 19 ust. 1 pkt 2 Ustawy o Policji przewiduje wprawdzie możliwość stosowania rozmaitych czynności operacyjno-rozpoznawczych (...), ale wynika z niego, że niedopuszczalne jest stosowanie w przypadkach handlu ludźmi zakupu kontrolnego i sprzedaży kontrolnej. Przepis ten mówi bowiem wyraźnie, że zakup kontrolowany i sprzedaż kontrolowana mogą dotyczyć wyłącznie «przedmiotów pochodzących z przestępstwa,

³⁵ Podkreślenia wymaga przy tym, że z uwagi na posłuszenie się przez ustawodawcę w kontekście handlu ludźmi konkretnym przepisem ustawy (art. 189a k.k.), w którym stypizowane zostały wyłącznie czyny zabronione, polegające na dokonaniu handlu ludźmi w formie sprawstwa pojedynczego oraz na przygotowaniu do dokonania handlu ludźmi, nie można stosować prowokacji policyjnej dla sprawdzenia uzyskanej wcześniej wiarygodnej informacji o przestępstwie polegającym na usiłowaniu, sprawstwie kierowniczym, sprawstwie polecającym, podżeganiu bądź pomocnictwie do handlu ludźmi. Wynika to wprost z zasady legalizmu (art. 7 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r., Dz.U. poz. 483 ze zm. – dalej Konstytucja RP), zgodnie z którą organy władzy publicznej działają tylko na podstawie i w granicach prawa, a ponadto z zasady proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP), zgodnie z którą podstawowym wymogiem wprowadzenia ograniczeń w zakresie korzystania przez człowieka z przysługujących mu wolności i praw (a prowokacja policyjna stanowi niewątpliwie takie ograniczenie) jest wymóg ich ustanowienia w akcie prawnym rangi ustawowej. Wszak zgodnie z rzezonymi zasadami funkcjonariusz nie może podjąć czynności, do których nie został w żaden sposób uprawniony (zob. więcej w: K. Burdziak, *Prowokacja (analiza prawno-karna)*, s. 197–198). Konieczne byłoby więc dokonanie w tym zakresie odpowiedniej nowelizacji ustawy o Policji.

ulegających przypadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione»³⁶. Człowiek tymczasem przedmiotem takim być nie może. Wszak na gruncie art. 19a ust. 1 u.o.p. (z uwagi na kontekst) wybrać należy to ze znaczeń słowa „przedmiot”, które w *Słowniku języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego znajduje się na pierwszym miejscu i brzmi następująco: „rzecz postrzegana zmysłami jako odrębny element rzeczywistości; wytwór pracy ludzkiej”³⁷, i które – rzecz jasna – nie obejmuje swym zakresem człowieka.

Oczywiście, można by twierdzić, że mimo jednoznacznego wyniku wykładni językowej, sugerującego, że w kontekście handlu ludźmi prowokacji policyjnej stosować nie można, należałoby przeprowadzić jeszcze procedury interpretacyjne wedle funkcjonalnych dyrektyw wykładni, których wynik mógłby:

- a) wzmocnić wynik wykładni językowej (jeżeli otrzymany rezultat dałby wynik zgodny z wynikiem uzyskanym wedle dyrektyw językowych) albo
- b) osłabić wynik wykładni językowej (jeżeli wyniki wykładni językowej i funkcjonalnej okazałyby się niezbieżne).

W tym drugim wypadku zaś należałoby sprawdzić, czy znaczenie językowe burzy podstawowe założenie o racjonalności prawodawcy, czy też nie. Jeżeli bowiem znaczenie językowe burzyłoby wskazane założenie, to niezbędna byłaby taka zmiana językowo jasnego znaczenia interpretowanego zwrotu, która zapewniłaby spójność aksjologiczną³⁸.

Wśród wartości wyróżnionych przez założenia aksjologiczne szczególną pozycję zajmują przy tym wartości określane jako cele danego tekstu prawnego czy danego pojedynczego przepisu, których występowanie przekłada się w procesie interpretacji na wykorzystanie dyrektyw interpretacyjnych zwanych celowościowymi³⁹. Jak wskazuje M. Zieliński: „Interpretacyjne dyrektywy celowościowe preferują takie rozumienie poszczególnych interpretowanych zwrotów, które pozwala owe cele osiągnąć, bądź dezaprobuje te ze sposobów rozumienia, które uniemożliwiają lub co najmniej utrudniają osiągnięcie celów”⁴⁰.

Biorąc powyższe pod uwagę oraz pamiętając o celu, jaki winien spełniać – w zamiarze prawodawcy – art. 19a u.o.p., należałoby przyjąć, że słowo „przedmiot” trzeba rozumieć w sposób szerszy niż to wynika ze słowników języka polskiego i obejmować nim również człowieka. Przypomnijmy bowiem, że zgodnie z art. 19a ust. 1 u.o.p. prowokacja policyjna służyć ma (między innymi) sprawdzeniu uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie handlu ludźmi oraz ustaleniu sprawców tego przestępstwa i uzyskaniu dowodów na jego popełnienie, a zatem – celem rzeczzonej regulacji jest (między innymi) umożliwienie Policji skutecznej walki z handlem ludźmi. Przyjęcie zaś poglądu, w myśl którego słowo „przedmiot” miałoby oznaczać wyłącznie obiekty inne niż człowiek, w znaczący sposób utrudniałoby, a wręcz – uniemożliwiłoby osiągnięcie tego celu.

³⁶ K. Karsznicki, *Handel...*, s. 269.

³⁷ *Słownik...*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 13.12.2016 r.).

³⁸ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, s. 343–344.

³⁹ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 305.

⁴⁰ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 306.

Podkreślenia wymaga wszakże, że wskazany wyżej sposób wykładni znamienia „przedmiot” byłby na gruncie polskiego porządku prawnego całkowicie niedopuszczalny, a to z uwagi na jego sprzeczność z podstawowymi zasadami stosowania wykładni literalnej, rozszerzającej i zwężającej, w szczególności zaś z zasadami, w myśl których:

- a) „W sposób ścisły, literalny powinny być w szczególności interpretowane przepisy kompetencyjne oraz przepisy ograniczające prawa lub wolności obywatelskie”⁴¹;
- b) „Dopuszczalna jest interpretacja rozszerzająca praw i wolności obywatelskich, a zasadniczo niedopuszczalna wykładnia rozszerzająca ich obowiązków oraz ograniczeń ich praw i wolności”⁴²;
- c) „Nakaz wykładni literalnej przepisów prawa karnego”⁴³.

Mając powyższe na względzie, należałoby uznać, że wykładanie słowa „przedmiot” tak, jakby miało ono obejmować również człowieka, nie byłoby postępowaniem uzasadnionym, a w konsekwencji – nieuzasadnione byłoby także stosowanie prowokacji policyjnej dla zwalczania handlu ludźmi.

Warto więc postulować zmianę art. 19a u.o.p. (i – analogicznie – innych stosownych ustaw przewidujących prowokację policyjną) w taki sposób, by nie wiązać rąk Policji, lecz wręcz przeciwnie: zapewnić jej odpowiednie środki pozwalające na skuteczne⁴⁴ zwalczanie przestępstw, o których mowa w art. 19 ust. 1 u.o.p., w tym w szczególności – przestępstwa określonego w art. 189a k.k.

Ad 3. W sprawach przeanalizowanych w ramach projektu badawczego słusznie nie stosowano prowokacji policyjnej, mimo że jej przeprowadzenie mogłoby zapewne w niektórych przypadkach doprowadzić do uzyskania dowodów pozwalających na wszczęcie postępowania karnego lub mających znaczenie dla toczącego się postępowania, a w konsekwencji – do oparcia aktu oskarżenia (a później wyroku) nie tylko na wyjaśnieniach podejrzanych (oskarżonych) i zeznaniach świadków, ale także na innych, bardziej „namacalnych” podstawach.

Nie stosowano również w przeanalizowanych sprawach (najprawdopodobniej ze względów analogicznych do przypadku prowokacji policyjnej) innej przewidzianej w ustawach szczególnych instytucji przeznaczonych do zwalczania (między innymi) przestępstwa handlu ludźmi, konkretniej zaś instytucji określonej w art. 19b ust. 1 u.o.p., zgodnie z którym: „W celu udokumentowania przestępstw, o których mowa w art. 19 ust. 1, albo ustalenia tożsamości osób uczestniczących w tych przestępstwach lub przejęcia przedmiotów przestępstwa Komendant Główny Policji, Komendant CBSP albo komendant wojewódzki Policji może zarządzić niejawną nadzorowanie wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, jeżeli nie stworzy to zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego” (niejawny nadzór).

⁴¹ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2014, s. 193.

⁴² L. Morawski, *Zasady wykładni...*, s. 193.

⁴³ L. Morawski, *Zasady wykładni...*, s. 193.

⁴⁴ Dla realizacji tego celu byłoby wszakże niezbędne dokonanie również innych poprawek. Zob. więcej w: K. Burdziak, *Prowokacja policyjna w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [w:] Bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy. Racjonalność a bezpieczeństwo organizacji*, t. 1, red. H. Marek, K. Górecka, Poznań 2016, s. 37 i n.

Wydaje się to zresztą oczywiste, wszak zgodnie z rzeczonym przepisem możliwe jest wyłączenie niejawnego nadzorowania wytwarzania, przemieszczania itd. przedmiotów, a – jak już wcześniej wspomniano – człowieka nie można traktować jak przedmiot.

Z drugiej wszakże strony w art. 19b ust. 1 u.o.p. posłużono się słowem „przedmiot” w zupełnie innym kontekście niż to ma miejsce w art. 19 ust. 1 u.o.p. Zauważmy bowiem, że na gruncie instytucji niejawnego nadzoru nie mówi się o „przedmiotach pochodzących z przestępstwa, ulegających przypadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione”, lecz – po prostu – o „przedmiotach przestępstwa”. Można by więc uznać, że nie chodzi tu o znaczenie słowa „przedmiot”, które w słowniku pod red. W. Doroszewskiego charakteryzowane jest w sposób następujący: „rzecz postrzegana zmysłami jako odrębny element rzeczywistości; wytwór pracy ludzkiej”⁴⁵ i które zakresem swym nie obejmuje człowieka, lecz o znaczenie, zgodnie z którym przedmiot to: „to, na czym się skupia czyjaś uwaga, na co się kieruje czyjeś działanie”⁴⁶, a więc – potencjalnie – również człowiek. Wskazuje się zresztą, zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze, że człowiek może być przedmiotem przestępstwa. Dla przykładu – według Sądu Najwyższego: „Znamieniem art. 253 § 1 kk jest handel ludźmi. Uprawianie handlu ludźmi podlega, zgodnie z tym przepisem, karze bez względu na cel, w jakim się go dokonuje, również wtedy, gdy sprawca działa w zamiarze uprawiania prostytucji przez osoby, które są przedmiotem tego handlu. W ramach przepisu art. 253 § 1 kk odpowiedzialności karnej ulega więc również zwabienie lub uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą, jeśli ta osoba jest przedmiotem uprawiania handlu. Konkludując, jeśli przedmiotem uprawiania handlu jest osoba ludzka, to bez względu na to jak i w jakim celu stała się przedmiotem transakcji handlowej, sprawca podlega odpowiedzialności karnej z art. 253 § 1 kk”⁴⁷. Bronisław Wróblewski wskazuje zaś, że: „Jedni za przedmiot przestępstwa uważają właściwą normę naruszoną, drudzy – dobro, interes, prawa, które są gwałcone przy przestępstwie, albo przedmioty, na które jest skierowana działalność przestępstwa”⁴⁸.

Wobec powyższego należy uznać, że **na gruncie art. 19b ust. 1 u.o.p. wyrażeniem „przedmiot przestępstwa” objąć można również człowieka, a co za tym idzie – instytucja niejawnego nadzoru może być stosowana, zgodnie zresztą z jej celem, (między innymi) do zwalczania handlu ludźmi**⁴⁹. Rozwiązanie takie wydaje się zresztą w pełni uzasadnione; wszak nie budzi chyba wątpliwości, że wykorzystanie dyskutowanej instytucji może przyczynić się do skuteczniejszego zwalczania przestępstwa określonego w art. 189a k.k. Dla usunięcia w tym zakresie wszelkich wątpliwości należy jednak postulować doprecyzowanie regulacji art. 19b ust. 1 u.o.p. w taki sposób, by jednoznacznie wynikało z niej, że może być stosowana nie tylko w kontekście rzeczy, ale także wtedy, gdy w grę wchodzi przemieszczanie, przechowywanie i obrót jednostkami ludzkimi.

⁴⁵ *Słownik...*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 13.12.2016 r.).

⁴⁶ *Słownik...*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 13.12.2016 r.).

⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 19.04.2002 r., V KKN 353/00, LEX nr 56863.

⁴⁸ B. Wróblewski, *Przedmiot przestępstwa, zamachu i ochrony w prawie karnem*, Wilno 1939, s. 3.

⁴⁹ Odmienne: Prokuratura Generalna. Departament do spraw przestępczości zorganizowanej i korupcji, *Sprawozdanie...*, s. 8.

Zadnych wątpliwości, jeżeli chodzi o możliwości stosowania w walce z handlem ludźmi, nie budzi natomiast instytucja określana mianem kontroli operacyjnej. Nic w tym zresztą dziwnego. Wszak zgodnie z art. 19 ust. 1 u.o.p.: „Przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych, podejmowanych przez Policję w celu zapobieżenia, wykrycia, ustalenia sprawców, a także uzyskania i utrwalenia dowodów, ściganych z oskarżenia publicznego, umyślnych przestępstw: (...) określonych w (...) art. 189a (...), gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo będą nieprzydatne, sąd okręgowy może, w drodze postanowienia, zarządzić kontrolę operacyjną, na pisemny wniosek Komendanta Głównego Policji albo Komendanta CBŚP, złożony po uzyskaniu pisemnej zgody Prokuratora Generalnego, albo na pisemny wniosek komendanta wojewódzkiego Policji, złożony po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora okręgowego właściwego ze względu na siedzibę składającego wniosek organu Policji”.

Ze wskazanego wyżej przepisu wynika zatem wprost, że w kontekście handlu ludźmi można posługiwać się kontrolą operacyjną, a co za tym idzie – iż zapobieganie, wykrywanie, ustalanie sprawców, a także uzyskiwanie i utrwalanie dowodów handlu ludźmi może następować w drodze:

- a) uzyskiwania i utrwalania treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych;
- b) uzyskiwania i utrwalania obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne;
- c) uzyskiwania i utrwalania treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej;
- d) uzyskiwania i utrwalania danych zawartych w informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych, systemach informatycznych i teleinformatycznych;
- e) uzyskiwania dostępu i kontroli zawartości przesyłek (art. 19 ust. 6 u.o.p.).

Zdziwienie może zatem budzić fakt, że w przeanalizowanych w ramach projektu badawczego sprawach instytucja kontroli operacyjnej wykorzystana została tylko jeden raz (4% wszystkich spraw)⁵⁰. Z drugiej wszakże strony stosowanie tego środka należy uznać za zbyt daleko idące w sytuacji, w której dowody popełnienia przez sprawców przestępstwa handlu ludźmi mogą zostać uzyskane w inny sposób; wynika to jednoznacznie ze sformułowanej w art. 19 ust. 1 u.o.p. zasady subsydiarności, zgodnie z którą kontrolę operacyjną zarządzić można wyłącznie wówczas, gdyby inne środki okazały się bezskuteczne albo były nieprzydatne. A przecież we wszystkich przeanalizowanych w ramach projektu badawczego sprawach, dla uzyskania stosownych dowodów wystarczające było wykorzystanie możliwości przewidzianych w Kodeksie postępowania karnego, w szczególności zaś – jak już była o tym mowa – przesłuchanie podejrzanych i świadków.

O braku (bądź niewielkiej) aktywności Policji we wskazanym wyżej zakresie, tzn. w zakresie stosowania do zwalczania handlu ludźmi instytucji przewidzianych w art. 19, 19a i 19b u.o.p., świadczy również okoliczność, że w większości spośród przeanalizowanych w ramach projektu badawczego spraw podstawą do wszczęcia

⁵⁰ W literaturze wskazuje się, że instytucja kontroli operacyjnej może być niezwykle przydatna w zwalczaniu handlu ludźmi. Zob. w tym zakresie chociażby: M. Michalski, P. Łabuz, *Handel...*, s. 110; P. Łabuz, *Przestępstwo...*, s. 49–50.

postępowania karnego było nic innego, jak tylko zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa. Tego rodzaju zawiadomienie stanowiło podstawę do wszczęcia postępowania karnego aż w 15 na 25 spraw (60% wszystkich spraw).

Tabela nr 3 Źródła wiadomości o przestępstwie	
Źródło wiadomości o przestępstwie	Ilość spraw
Ustalenia własne Policji	5
Zawiadomienie o przestępstwie	15
Inne	3
Brak danych	2

Źródło: opracowanie własne.

Tabela nr 4 Źródła zawiadomień o popełnieniu przestępstwa	
Źródło zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa	Ilość spraw
Ofiara	10
Rodzina ofiary	1
Znajomi ofiary	1
Inna osoba	2
Institucja państwowa bądź samorządowa	1

Źródło: opracowanie własne.

W żadnej z przeanalizowanych spraw nie zastosowano wreszcie instytucji przewidzianych w rozdziale 26 Kodeksu postępowania karnego, tj. instytucji:

- 1) kontroli i utrwalania rozmów, przewidzianej w art. 237 § 1 k.p.k., zgodnie z którym: „Po wszczęciu postępowania sąd na wniosek prokuratora może zarządzić kontrolę i utrwalanie treści rozmów telefonicznych w celu wykrycia i uzyskania dowodów dla toczącego się postępowania lub zapobieżenia popełnieniu nowego przestępstwa”;
- 2) instytucji z art. 241 k.p.k., zgodnie z którym: „Przepisy rozdziału niniejszego stosuje się odpowiednio do kontroli oraz do utrwalania przy użyciu środków technicznych treści innych rozmów lub przekazów informacji, w tym korespondencji przesyłanej pocztą elektroniczną”.

A przecież – zgodnie z art. 237 § 3 k.p.k. – kontrola i utrwalanie treści rozmów telefonicznych są dopuszczalne (między innymi) wówczas, gdy toczące się postępowanie lub uzasadniona obawa popełnienia nowego przestępstwa dotyczy handlu ludźmi.

Niezwykle popularne były wszakże, co zresztą naturalne, inne sposoby uzyskiwania dowodów przewidziane w Kodeksie postępowania karnego. Konkretniej zaś:

- 1) zatrzymanie rzeczy i przeszukanie;
- 2) kontrola korespondencji, przekazu informacji i przesyłek;
- 3) okazanie i rozpoznanie;

- 4) ekspertyza;
- 5) oględziny;
- 6) eksperyment procesowy;
- 7) badanie osoby oskarżonego i wywiad środowiskowy.

Szczególną aprobatę budzi jednak fakt skorzystania przez organy prowadzące postępowanie z pomocy prawnej – zarówno krajowej, jak i międzynarodowej, w tych wszystkich sprawach, w których jawiło się to jako konieczne.

5. INNE DANE LICZBOWE O POSTĘPOWANIACH KARNYCH DOTYCZĄCYCH HANDLU LUDŹMI

Tabela nr 5 Czas trwania postępowań przygotowawczych	
Czas trwania postępowania	Liczba postępowań
Do 3 miesięcy	1
Od powyżej 3miesiący do 6 miesięcy	3
Od powyżej 6 miesięcy do 1 roku	8
Od powyżej 1 roku do 3 lat	7
Od powyżej 3 lat do 5 lat	1
Powyżej 5 lat	4
Brak danych	1

Źródło: opracowanie własne.

6. ZAGADNIENIA KRYMINOLOGICZNE

Miejsce popełnienia czynu zabronionego

W 12 przypadkach jedynym miejscem popełnienia czynu zabronionego polegającego na handlu ludźmi była Polska, w 11 – zarówno Polska, jak i inny kraj. W 2 pozostałych sprawach miejscem popełnienia czynu zabronionego był tylko inny kraj.

Wśród innych krajów, w których dochodziło do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, znalazły się Niemcy, Ukraina, Szwecja, Rumunia oraz Grecja.

Tabela nr 6 Wykaz krajów innych niż Polska, na terytorium których doszło do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi	
Kraj inny niż Polska	Liczba spraw
Niemcy	5
Ukraina	4
Szwecja	2
Rumunia	1
Grecja	1

Źródło: opracowanie własne.

Wiek sprawcy

Najwięcej sprawców należało do przedziału wiekowego 30–39 lat (32%). W przedziale wiekowym 40–49 lat odnotowano sześciu sprawców, co daje 24%. Pięciu sprawców znajdowało się w przedziale wiekowym 20–29 lat, co stanowi 20%. Trzy osoby – w przedziale wiekowym 50–59 lat (12%). Najmniej sprawców, bo zaledwie dwóch, należało do przedziału wiekowego 60–69 lat (8%). Należy podkreślić, że w jednej ze spraw brak jest danych na temat wieku sprawcy.

Tabela nr 7 Wiek sprawcy		
Przedział wiekowy	Liczba sprawców	Procent
20–29	5	20
30–39	8	32
40–49	6	24
50–59	3	12
60–69	2	8
Brak danych	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Obywatelstwo skazanego

W zdecydowanej większości przypadków sprawcami byli obywatele Polski (56%). Wśród sprawców znalazło się także pięciu obywateli Bułgarii, dwóch obywateli Ukrainy, dwie osoby z obywatelstwem romskim, a także jeden obywatel Mołdawii i jeden obywatel Rumunii.

Tabela nr 8 Obywatelstwo sprawcy		
Obywatelstwo sprawcy	Liczba sprawców	Procent
Polskie	14	56
Bułgarskie	5	20
Ukraińskie	2	8
Romskie	2	8
Mołdawskie	1	4
Rumuńskie	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Płeć skazanego

W większości przypadków sprawcami byli mężczyźni – 72%. Kobiety stanowiły zatem zaledwie 28%.

Wykształcenie sprawcy

Dziesięciu sprawców to osoby z wykształceniem podstawowym, co stanowi 40%. Sześć osób to skazani z wykształceniem średnim (24%). Również sześciu sprawców miało wykształcenie zasadnicze zawodowe (24%). Jeden sprawca to osoba z wykształceniem wyższym (4%), jeden nie miał wykształcenia (4%), natomiast o jednym ze sprawców brak jest informacji co do tego, jakie miał wykształcenie.

Tabela nr 9 Wykształcenie sprawcy		
Wykształcenie sprawcy	Liczba sprawców	Procent
Podstawowe	10	40
Średnie	6	24
Zasadnicze zawodowe	6	24
Wyższe	1	4
Brak	1	4
Brak danych	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Czy sprawca był recydywistą?

Zdecydowana większość sprawców to osoby, które nie były recydywistami (60%). Osiem osób to sprawcy, będący recydywistami nie w rozumieniu art. 64 k.k. (32%), a zatem tacy, którzy byli już wcześniej skazani za popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary, jednak nie w warunkach o których mowa w art. 64 § 1 czy też § 2 k.k.. Wśród skazanych znalazło się tylko dwóch recydywistów w rozumieniu art. 64 § 1 k.k. Brak było natomiast osób będących recydywistami w rozumieniu art. 64 § 2 k.k.

Tabela nr 10 Informacja o tym, czy skazany jest recydywistą		
Czy skazany jest recydywistą?	Liczba sprawców	Procent
W rozumieniu art. 64 § 1 k.k.	2	8
W rozumieniu art. 64 § 2 k.k.	0	0
Nie w rozumieniu art. 64 k.k.	8	32
Nie	15	60

Źródło: opracowanie własne.

Czy sprawca uczynił sobie z popełniania przestępstwa stałe źródło dochodu?

W 19 sprawach (76%) sądy przyjmowały, że sprawca nie uczynił sobie z popełniania przestępstwa stałego źródła dochodu. Odmiennie przyjęto tylko w 6 sprawach (24%).

Czy sprawca popełnił przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnienie przestępstwa?

Zaledwie trzech sprawców (12%) popełniło przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

Źródło utrzymania/status skazanego

W przypadku ośmiu sprawców ich źródłem utrzymania była praca dorywcza. Tylko pięciu sprawców miało stałą pracę. Czterech z nich to przedsiębiorcy, natomiast trzech sprawców to osoby bezrobotne czy też pobierające zasiłek. O źródłach utrzymania jednego ze skazanych brak jest danych.

Tabela nr 11 Źródło utrzymania/status skazanego		
Źródło utrzymania/status	Liczba sprawców	Procent
Praca tzw. dorywcza	8	32
Praca stała	5	20
Przedsiębiorca	4	16
Bezrobotny/zasiłek	3	12
Praca, przedsiębiorca	1	4
Przedsiębiorca, emerytura	1	4
Praca dorywcza, bezrobotny/zasiłek	1	4
Praca, renta	1	4
Brak danych	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Rodzaj pracy wykonywanej przez skazanego

Wśród osób posiadających pracę znalazło się dwóch kierowców, trzech sprzedawców, a także osoba zajmująca się sprowadzaniem używanych samochodów, palacz, osoba pracująca w branży budowlanej, pomoc kuchenna, czy osoba zajmująca się remontami i ogrodnictwem.

Status finansowy skazanego

W większości spraw brak jest danych na temat statusu finansowego sprawcy (72%). Co do pięciu sprawców ich status finansowy określono jako „poniżej przeciętnego”, co do dwóch – jako „powyżej przeciętnego”.

Relacja sprawca – ofiara

W zdecydowanej większości spraw ofiarami sprawców były osoby obce (79,17%). W dwóch przypadkach sprawca okazał się być znajomym ofiary, w jednej ze spraw ofiarą było dziecko, w jednej małżonek, w jednej inny członek rodziny.

Tabela nr 12 Relacja sprawca – ofiara		
Relacja sprawca – ofiara	Liczba pokrzywdzonych	Procent
Obcy	19	79,16
Znajomy	2	8,33
Dziecko	1	4,17
Żona/mąż	1	4,17
Inny członek rodziny	1	4,17

Źródło: opracowanie własne.

Wiek pokrzywdzonego

Najwięcej pokrzywdzonych, bo aż dziewięciu, należy do przedziału wiekowego 20–29 lat, co stanowi 37,5%. Sześciu pokrzywdzonych zaliczyć można do przedziału 30–39 lat (25%). Aż pięć osób pokrzywdzonych miało poniżej 20 lat (20,83%), a mianowicie: trzy osoby po 19 lat, jedna 16 lat, jedna zaledwie rok. Trzy osoby należały do przedziału wiekowego 40–49 lat (12,5%). Należy zaznaczyć, że wiek jednej z osób pokrzywdzonych zastrzeżono do wyłącznej wiedzy prokuratora i sądu, dlatego brak jest danych na ten temat.

Tabela nr 13 Wiek pokrzywdzonego	
Przedział wiekowy	Liczba pokrzywdzonych
Poniżej 20	5
20–29	9
30–39	6
40–49	3

Źródło: opracowanie własne.

Obywatelstwo pokrzywdzonego

Czternaście osób pokrzywdzonych to obywatele Polski (58,33%). Pięć osób pokrzywdzonych to Ukraińcy (20,83%). Po dwie osoby to obywatele Rumunii oraz Bułgarii. Wśród pokrzywdzonych znalazł się także jeden obywatel Kazachstanu.

Tabela nr 14 Obywatelstwo pokrzywdzonego		
Obywatelstwo pokrzywdzonego	Liczba pokrzywdzonych	Procent
Polskie	14	58,34
Ukraińskie	5	20,83
Rumuńskie	2	8,33
Bułgarskie	2	8,33
Kazachskie	1	4,17

Źródło: opracowanie własne.

Płeć pokrzywdzonego

W zdecydowanej większości przypadków wśród pokrzywdzonych znalazły się kobiety (87,5%). Mężczyźni stanowili zaledwie 12,5%.

Wykształcenie pokrzywdzonego

Dziwiewięciu pokrzywdzonych to osoby z wykształceniem podstawowym, co stanowi 37,5%. Siedem osób miało wykształcenie średnie, trzy to osoby bez żadnego wykształcenia, dwie osoby to pokrzywdzeni z wykształceniem zasadniczym zawodowym, jedna osoba to pokrzywdzony z wykształceniem gimnazjalnym. O dwóch pokrzywdzonych brak jest informacji na temat ich wykształcenia.

Tabela nr 15 Wykształcenie pokrzywdzonego	
Wykształcenie pokrzywdzonego	Liczba pokrzywdzonych
Podstawowe	9
Średnie	7
Brak wykształcenia	3
Zasadnicze zawodowe	2
Gimnazjalne	1

Źródło: opracowanie własne.

Zawód pokrzywdzonego

W 17 przypadkach brak jest danych na temat zawodu pokrzywdzonego, 7 pokrzywdzonych to osoby bez zawodu.

Typ zachowania się sprawcy

Tabela nr 16 Typ zachowania sprawcy		
Typ zachowania	Częstość	Procent
Werbowanie	2	8,33
Przekazywanie	1	4,17
Przyjmowanie	7	29,17
Werbowanie, transport, przekazywanie	3	12,5
Werbowanie, transport	3	12,5
Transport, dostarczanie, przekazywanie	1	4,17
Dostarczanie, przekazywanie	2	8,33
Werbowanie, przyjmowanie	2	8,33
Werbowanie, transport, przyjmowanie	1	4,17
Werbowanie, przekazywanie	2	8,33

Źródło: opracowanie własne.

Zachowanie siedmiu sprawców polegało tylko i wyłącznie na przyjmowaniu pokrzywdzonych, co stanowi 29,17%. Trzy osoby dopuściły się werbowania, transportu i przekazywania, trzy – werbowania i transportu. Dwie osoby dopuściły się natomiast dostarczania i przekazywania, dwie werbowania i przyjmowania oraz dwie werbowania i przekazywania. Zachowanie zaledwie dwóch sprawców polegało tylko na werbowaniu, jednego tylko na przekazywaniu, jednego na transporcie, dostarczaniu i przekazywaniu oraz jednego na werbowaniu, transporcie i przyjmowaniu.

Zastosowany przez sprawcę środek działania

Najczęściej stosowanym przez sprawcę środkiem działania było wprowadzenie pokrzywdzonego w błąd. Pięciokrotnie sprawcy stosowali także środek w postaci udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą. W trzech przypadkach sprawca jednocześnie wprowadził pokrzywdzonego w błąd oraz wykorzystał jego krytyczne położenie. Inne środki działania sprawców to między innymi przemoc czy groźba bezprawna.

Tabela nr 17 Zastosowany przez sprawcę środek działania		
Zastosowany przez sprawcę środek działania	Częstość	Procent
Wprowadzenie w błąd	8	34,77
Udzielenie korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą	5	21,74
Przemoc	1	4,35
Groźba bezprawna	1	4,35
Wprowadzenie w błąd oraz wykorzystanie krytycznego położenia	3	13,04
Wykorzystanie krytycznego położenia oraz wykorzystanie stanu bezradności	1	4,35
Wyzyskanie niezdolności do należytego pojmowania przedsięwziętego działania oraz nadużycie stosunku zależności	1	4,35
Wprowadzenie w błąd oraz wyzyskanie błędu	1	4,35
Wykorzystanie krytycznego położenia oraz udzielenie korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą	1	4,35
Wprowadzenie w błąd oraz nadużycie stosunku zależności	1	4,35

Źródło: opracowanie własne.

Cel sprawcy

W 19 przypadkach celem sprawcy było wykorzystanie pokrzywdzonych w prostytucji (82,61%). Dwoch pokrzywdzonych wykorzystano w pracy lub usługach o charakterze przymusowym. Celem jednego spośród sprawców było wykorzystanie pokrzywdzonego w żebractwie, jednego natomiast wykorzystanie pokrzywdzonego przy kradzieżach sklepowych.

Tabela nr 18 Cel sprawy		
Cel sprawy	Częstość	Procent
Wykorzystanie w prostytucji	19	82,6
Wykorzystanie w pracy lub usługach o charakterze przymusowym	2	8,7
Wykorzystanie w żebractwie	1	4,35
Inne – kradzieże sklepowe	1	4,35

Źródło: opracowanie własne.

Forma zjawiskowa

W 15 przypadkach sprawcy dopuścili się czynu zabronionego w formie współsprawstwa, 9 razy w formie sprawstwa pojedynczego, raz natomiast zachowanie sprawcy polegało na podżeganiu.

Forma stadiałna

W niemalże wszystkich sprawach doszło do dokonania czynu zabronionego. Jedynie w jednej ze spraw mamy do czynienia z usiłowaniem.

Wymierzona kara pozbawienia wolności

Najczęstszą karą orzeczaną w analizowanych sprawach była kara 3 lat pozbawienia wolności. Orzeczono ją bowiem aż sześciokrotnie. W czterech sprawach orzeczono karę 2 lat pozbawienia wolności. Wobec trzech sprawców – karę 4 lat pozbawienia wolności, wobec jednego – karę 6 lat pozbawienia wolności i wskazać należy, iż była to kara najsurowsza spośród wszystkich kar orzeczonych w analizowanych sprawach. W sześciu sprawach sądy postanowiły obok kary pozbawienia wolności orzec także karę grzywny.

Tabela nr 19 Wymierzona kara		
Wymierzona kara	Częstość	Procent
1 rok	2	8
1 rok i 6 miesięcy	1	4
1 rok i 4 miesiące oraz grzywna	1	4
1 rok i 6 miesięcy oraz grzywna	1	4
1 rok i 8 miesięcy oraz grzywna	1	4
2 lata	4	16
2 lata oraz grzywna	2	8
2 lata i 6 miesięcy	1	4
3 lata	6	24
3 lata i 6 miesięcy	1	4
3 lata i 4 miesiące oraz grzywna	1	4
4 lata	3	12
6 lat	1	4

Źródło: opracowanie własne.

Czy warunkowo zawieszono wykonanie kary?

Sądy zdecydowały się na zastosowanie środka probacyjnego w postaci warunkowego zawieszenia wykonania kary w 10 sprawach. W pozostałych 15 orzeczono karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania.

Ocena zasadności przyjętej kwalifikacji prawnej czynu

Badający w 18 sprawach ocenili przyjętą kwalifikację prawną jako zasadną, w 1 jako niezasadną. W pozostałych 6 sprawach wskazali natomiast, że trudno jest określić, czy przyjęta przez sąd kwalifikacja prawna była zasadna.

Czy były zmiany w drugiej instancji?

W 10 sprawach sądy drugiej instancji wprowadzały zmiany w przyjętych przez sądy okręgowe rozstrzygnięciach. W niektórych sprawach zmiany te polegały np. tylko na wskazaniu innego czasu popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego. W 7 sprawach nie wprowadzono żadnych zmian w drugiej instancji. W 8 sprawach brak jest natomiast danych odnośnie do tego, jakie rozstrzygnięcia zapadały w drugiej instancji.

W świetle powyżej zaprezentowanych danych wskazać można, że sprawca przestępstwa handlu ludźmi to najczęściej mężczyzna w wieku od 20 do 49 lat, mający wykształcenie podstawowe, średnie albo zasadnicze zawodowe, obcy wobec ofiary, niebędący recydywistą, który nie uczynił sobie z popełnienia przestępstwa stałego źródła dochodu i który nie popełnił przestępstwa, działając w zorganizowanej grupie lub też związku mającym na celu popełnianie przestępstw. Gdy natomiast chodzi o ofiarę przestępstwa handlu ludźmi, to jest to najczęściej kobieta w wieku od 20 do 39 lat z wykształceniem podstawowym albo średnim.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, prawo karne.

Summary

Paulina Banaszak, Konrad Burdziak, *Human trafficking offence in the light of case file study*

The paper includes the assessments of 25 case records, analyzed from three perspectives: criminal and economic position; criminal procedure and forensic; criminological.

Authors have reached following conclusions:

- 1. The definition of human trafficking do not raise major concerns among the representatives of doctrine and judicature and corresponds with definitions to be found in international law (although it is not always exactly equivalent).*
- 2. Inserting the human trafficking definition in Art. 115 sec. 22 of The Penal Code should be considered as a solution appropriate and fulfilling its role.*
- 3. Adequate legal qualification concerning the behavior of releasing a child into custody of third parties for them to take care and treat like their own. Such behaviors are*

not considered as human trafficking though they seem to be qualified as such under Art. 189a, sec. 1 of the Penal Code.

- 4. In the context of research project, among all examined case records the most crucial evidence were the statements of offenders (charged) and witnesses testimonies. The hearings on such basis were (according to the assessment of the researchers) reliable, meaning the offenders (charged), wronged parties and other witnesses. One opinion is confirmed – there are exceptions in personal hearing of the wronged parties by the public prosecutor and by the person of the same sex and what's more often, not sufficient actions are carried out to prevent the secondary victimization, mainly by multiple hearings. Moreover, the principle that the wronged party is always to be heard by the court (Art. 316 sec. 3 of the Code of Criminal Procedure) is not fully implemented.*
- 5. In the human trafficking context it is inadmissible to adapt, so called entrapment (the act of 6 April 1990 on Police Art. 19a, Journals of Laws from 2016 item 1782, as amended). Admissible is, though, implementing discreet surveillance (Art.19b Law on Police) and operating surveillance (Art. 19 Law on Police). In examined cases they were applied very rarely.*
- 6. In the context of research project, in majority of examined case records giving rise to criminal proceedings was the notification on suspicion of committing a criminal offence.*

In the context of research project, the features both of the offenders and wronged parties were examined, such as sex, nationality, citizenship, age, education or subsistence level. Also the relations offender-wronged party, type of offenders behavior, means of action taken up by the offender and his aim together with the penalties that were sanctioned to the accused of human trafficking have been examined.

Keywords: *human trafficking, criminal procedure.*